

Ampt Epe

oudheidkundige vereniging gemeente epe

Volgens onderzoeken van werkgroepen der "Vlaamse vrienden in Frankrijk", onder leiding van Dr. J. Klaas, stamt generaal de Gaulle uit Gelderland.

De naam zou in de loop der tijden verbasterd zijn tot: Dewalle, Dewaulle en Deiwaulle tot de Gaulle.

Een der voorvaderen van de president was in de 15e eeuw kanselier van Gelderland.

(Overgenomen uit: Contactbericht van de Gelderse Oudheidkundige Verenigingen en -Musea, Nr. 6, nov. 1959)

"AMPT EPE"

Oudheidkundige Vereniging gemeente Epe.

redactie : A.N.Paasman
secretariaat : G.ter Braak,
Stationsstraat 33 Epe
voorzitter : G.S.van Lohuizen,
Beekstraat 20 Epe
nieuw redactie-
adres : Beekstraat 20 Epe

-o-o-o-o-o-

AAN HET BEGIN VAN EEN NIEUW JAAR.

Aan het begin van 1965 wenst de Redactie van Ampt Epe alle leden en belangstellenden een in alle opzichten voorspoedig jaar toe. Toen wij verleden jaar hetzelfde deden, hadden wij het goede voornemen ons contact- en publicatie- orgaan vele malen met uw en onze copy te vullen. Het bleef een voornemen. Drukke werkzaamheden, studie en verblijf in een andere plaats maakten het onmogelijk de taak als redacteur naar behoren te vervullen. Ook in het komende jaar zal dat het geval zijn, daarom zal deze taak zo spoedig mogelijk door iemand anders overgenomen moeten worden, opdat het voortbestaan van ons blad gewaarborgd zal zijn. Echter niet alleen de redactie, maar in de eerste plaats UW medewerking, uw copy, kan ons blad zijn toekomst waarborgen. Moge het daaraan in het komende jaar niet ontbreken!

A.N.Paasman

- - - - -

Het bestuur dankt de heer Paasman voor de door hem verzorgde nummers van ons mededelingenblad. Wij hopen ook in de toekomst een beroep op hem te mogen doen voor bijdragen. Het adres van de redactie wordt voorlopig: G.S.van Lohuizen, Beekstraat 20 Epe.

Het zal op prijs worden gesteld, als copy voor ons blad, zo mogelijk, voldoet aan het navolgende:

- a. getypt met regelafstand 1;
- b. tekstbreedte maximaal 11 cm;
- c. het papier aan één kant gebruikt (dus achterzijde blanco).

Bestuursmutatie.

Als opvolger van de heer Schuurman, die naar elders is vertrokken, werd tot onze penningmeester benoemd in de jaarvergadering van 8 oktober: de heer W.v.Meerten Ankerstraat 88 Epe.

Bijschrift bij de fotocopie

Als bijlage ontvangt u een fotocopie van een schilderij van Epe: Hoofdstraat, gezien vanaf de Emmastraat, uit [±] 1840.

Links op de afbeelding ziet u een boerderij; deze was van de familie Westerink (die later! een boerderij had in het pand, waar nu de winkels zijn van Schans en Brouwer). Hij staat op de plaats waar nu de winkel van Vinke is. Voor diegenen die zich nog kunnen herinneren dat de heer Holkeboer daar woonde en dat de beek nog niet overkluisd was, is het gemakkelijker zich te verplaatsen in de toestand van 1840. Links achter kan men nog het witte tuinmans huis zien. Het lag enigszins in de diepte, zoals op enkele ansichten uit het begin van deze eeuw te zien is. Het behoorde bij "Vijvervreugd". Rechts achter ziet men een schuur, die bij de Posthoorn behoorde en eveneens nog op oude ansichten is te zien. De winkel rechts op de voorgrond is nu vervangen door de panden van Kuyters en Rempt. Naar ik meen was deze plaats vroeger wel genaamd: "De Koepel". De tollende jongen op de voorgrond is de grootvader van juffrouw W. Westerink (thans wonende in "Licht in Duuster") die zo goed was het originele schilderij ter fotocopieëring af te staan aan de heer Zandstra.

Zeer erkentelijk zijn wij het Noord Veluws Dagblad (N.A.C.). Deze krant heeft het cliché, waarvan de afdruk in de krant in september verscheen, gratis! voor onze lezers afgedrukt!

Enkele aanvullende aantekeningen over
de bierbrouwerijen in Epe

Behalve de bierbrouwerij "HET ANKER", waaraan de heer Van Lohuizen een artikel wijdde, bestonden er in Epe nog twee brouwerijen. Veel plaatsen hadden vroeger een eigen brouwerij, maar dat een zo'n kleine plaats als Epe er drie had, mag wel een bijzonderheid heten. Eén van de oorzaken moet wel gelegen zijn in de goede kwaliteit van het water. Maar ook de aanwezigheid van HOP heeft hierbij een belangrijke rol gespeeld. Dat er in Epe veel hop verbouwd werd, blijkt wel uit het feit, dat de heer A.J. van der Aa het de moeite waard vond dit in zijn Aardrijkskundig Woordenboek der Nederlanden (1843) te vermelden. Ook noemt Franciscus Martinus, hervormd predikant in Epe van 1638-1653, de hop in zijn gedicht:

"Klaegliedt op 't benauwde jaer 1648".
Lag de brouwerij "HET ANKER" enigszins buiten het dorp, een tweede was gelegen in de kom van het dorp op de wel zeer centrale plaats waar nu het gemeentehuis staat. Aan deze brouwerij was verbonden het dorpslogement aan de overzijde van de weg, op de plek waar nu café Boeve staat. In verband met de bouw van het gemeentehuis werd deze brouwerij in 1852 stop gezet. De put, waaruit men het benodigde water oppompte, heeft nadien nog lange tijd dienst gedaan als brandput. De derde brouwerij bevond zich in het buurtschap "Woeste". De eigenaars heetten ook Brouwer en waren stamverwant aan de Brouwers van de Oosterenk. Als grondstof voor de bierbereiding gebruikte men behalve hop ook mout. Nadat men de gerst in de moutkuipen had bevochtigd werd het graan tot ontkiemen gebracht. Tenslotte moest deze ontkiemde gerst nog worden gedroogd.

Dit gebeurde in de mouteest, een soort droogoven. Een huis, genaamd "De Hooge Eest" en gelegen tegenover de Algem. Begraafplaats, herinnert hier nog aan. Waarschijnlijk heeft er even voor het huis van de heer Brouwer op de Ooster Enk een huisje gestaan, dat de naam "De Eest" droeg.

A. van Leeuwen

Enkele aanvullende aantekeningen over
de bierbrouwerijen in Epe

Behalve de bierbrouwerij "HET ANKER", waaraan de heer Van Lohuizen een artikel wijdde, bestonden er in Epe nog twee brouwerijen. Veel plaatsen hadden vroeger een eigen brouwerij, maar dat een zo'n kleine plaats als Epe er drie had mag wel een bijzonder

Dit gebeurde in de mouteest, een soort droogoven. Een huis, genaamd "De Hooge Eest" en gelegen tegenover de Algem. Begraafplaats, herinnert hier nog aan. Waarschijnlijk heeft er even voor het huis van de heer Brouwer op de Ooster Enk een huisje gestaan, dat de naam "De Eest" droeg.

A. van Leeuwen

Het door de heer Van Leeuwen genoemde gedicht van Franciscus Martinus volgt hier. Het jaar 1648, het jaar van de Vrede van Munster, was een bijzonder slecht oogstjaar vanwege de te overvloedige regen. In de zeventiende-eeuwse maatschappij betekende dat honger en armoede, zodat de vasten al zou intreden voordat het Kerstmis was. Er was teveel "zegen van boven" gekomen. Daarom waren de ogen van het klagende bijna nog natter dan de wolken.

KLAEGLIEDT OP 't BENAUWDE JAER 1648

O Heer hoe komt de lieve vrede
 Met zulk een zuiren, duiren jaer?
 Ons oogen en Uw wolken streden
 Wie dat van beiden natter waar.
 Quam eene week met zoet verblijden,
 Daar moest een heele maant voor lijden.

De sommerlocht bracht zooveel regen.
 Den rijken oogst zoo veele nat,
 Dat op het lant verging van zegen.
 Wij hebben laas! te veel gehadt
 Aan 't geen dat Achab hadt te weenigh!
 Noch zijn ons harten even steenigh.

Het rund eet heid' en stroo van hoppe,
 Het kalf wert voor den tijt gespaant,
 De brant is in de herfst al oppe,
 De slachtmaant is ons' sprokkelmaant.
 En lichtelijk zal de vasten komen
 Aleer de kersmis is vernomen.

Buurtschappen en Marken (vervolg)

Eén van die Holtrigters is bij afwisseling om de twee jaren belast met het geldelijk beheer en doet daarvan jaarlijks rekening en verantwoording aan de deelhebbers in het bos. Om het maalregt te winnen verschijnt men, eigenaar zijnde van 100 of 500 bomen, ter maalspraak en geeft zijn wens te kennen aan de vergadering om daar in te worden toegelaten; waarop deze na te zijn beëindigd, een som van 6 gulden als entree-geld moet betalen. Vroeger bezat het bestuur van het bos nog het recht een ieder te weren, die men niet als maalman wilde aannemen.

De inwoners van Gortel zijn van ouds bevoorrecht "om zoveel turf als tot haar eigen gebruik nodig is te mogen steken, zullende echter op eis van den holtrigter verplicht zijn met eede te verklaren den bosch direct noch indirect met turf te verkopen of op eenige manier schade toegebracht te hebben".

"Daar boven zijn alle erven in Gortel vrij van betaling aan de pachter van het Immenveld, die haar eigen immen mogen houden en zetten, zonder daarvoor te betalen en daarenboven de erven die zelfs geene immen hebben één vreemde stal en niet meerdere op haar grond zonder betalinge van eenige pacht mogen hebben. De inwoners van Gortel mogen alleen gedurende de maanden april bonenstaken houwen voor eigen gebruik.

Een zijn verplicht om hun Soore brand niet door vreemde rijtuigen te doen halen, maar zulks zelve moeten doen of door hunne naaste bureu laten doen".

De prijzen welke van oudsher voor een aandeel betaald zijn vinden wij als volgt:

in 1638	voor een kwart aandeel	holts	f 1000,--
		(tegenwoordige waarde ca. f 20.000,--?)	
in 1750	75 bomen	f 900,--	
1754	112½ bomen	f 1435,--	
1781	50 bomen	f 635,--	
1788	50 bomen	f 450,--	

Van de voor het bosch aangekochte aandelen genieten de holtrigters 2½% van de koopprijs als administratiekosten. Zij overleggen, stellen vast wat er in een aanstaand jaar gehakt en verricht zal worden; kiezen voor aftredende holtrigters als anders.

Deze vergadering wordt met een maaltijd te Gortel besloten, bestaande uit gebraden vlees, brood en wijn.

Uittreksel uit het malen-boek van het Gorteler-Bosch onder Epe, van het jaar 1619 tot 1689.

Den Eedt der Malen

"Ick love en sekere, dat ick den bus mit al zijn ankleven en regten und geregtigheden sal holt en trouwe wesen sijn regten to scutten und bestel voer te keeren ende niet en sal nog om vrienden nog om magen verswigen nog arglist nog om leedt, dat onse bus mag schadelick wesen, So waerlick helpe mij Godt!"
 Verder zijn er een 65 artikelen "van de Malen der Gorteler bus tot voordeel van dien onderteikent, daarmede belevende samtlick, wat se inhoudende binnen, na te komen."

Deze 65 artikelen kunt U dus wel zo'n beetje beschouwen als onze tegenwoordige Algemene Politieverordening. U heeft geen politieverordening en kent deze niet eens, geen nood, daarvoor zijn er ambtenaren die moeten weten wat er in staat.

We kunnen overigens rustig aannemen, dat 80% van de bevolking en misschien wel meer uit 1620 toen niet konden lezen noch schrijven, dus ook die 65 artikelen aan hun laars laptten. Het Gortelse bos, groot 931 ha, werd 1 juli 1885 omgezet in een N.V. en werd in mei 1907 door koop der aandelen eigendom van H.M. de Koningin. Naast het Gortelse had men hier in de gemeente Epe nog:

de Buurtschap dorp Oene, groot 55 bunder

de Buurtschap Vemde, Norel en Dijkhuizen,
groot 170 bunder

de Buurtschap Tongeren was groot 163 bunder en in 1852 in het bezit van één eigenaar

de Buurtschap Dorp Epe en Lohuizen
groot 365 bunder.

De buurtschap dorp Epe is in 1868 verdeeld; van het archief is niets meer te vinden. Uit de opbrengst van de verkoop der gronden werd f 7500,-- aan de gemeente gegeven, waarvoor deze de wegen, bruggen, waterleidingen, landtaars en nachtwacht moet onderhouden, de overige gelden werden verdeeld.

De buurtschap Zuuk, groot 210 bunder werd verkocht tussen 1860 en 1870 (een behoorlijk kapitaal bestrijdt de onkosten voor het onderhoud der wegen). U weet waarom Zuuk er zo goed voor staat.

De buurtschap Emst en Westendorp, de grootte is in 1852 nog 1462 bunder.

Er waren van het oude archief twee boekjes over. Een klein boekje bevattende 20 bladen waaruit blijkt, dat in 1722 de boerregten zijn vast gesteld, verder staat er in vermeld wie de boerregters waren van 1731 tot 1769. De vergunning van 1754 tot het leggen van een papiermolen, een verklaring van 1765 over het eigendom van een dijkje en één van 1766 over het maken van een nieuwe dijk. Het andere boek bevat de afrekeningen der boerregters van 1711-1853 en nog enkele resoluties op het boerregt genomen.

Van het eerste boekje is een kopie in het Rijksarchief te Arnhem dat behoort bij een proces door de boerregter Peter Herms in het jaar 1785 gevoerd voor de drostambt van Veluwe tegen de weduwe van Jan Gerrits. Van haar was een koe in beslag genomen wegens boete van 12 gulden waartoe haar zoon was beboet omdat hij ganzen van vreemden in het "wueste veen" had laten weiden.

U ziet voorwaar geen malse straffen. Ik raad U daarom aan vooral goed de politieverordening door te lezen opdat U dit niet zal kunnen overkomen of dat men Uw televisie, brommer of scooter in beslag gaat nemen voor één simpele overtredding.

De buurtschap Wissel groot 248 bunder, werd voor f 8000,-- aan de gemeente overgedragen, waarvoor het onderhoud der wegen enz. moest worden gedaan. Alvorens dit gebeurde heeft zich in Wissel nog een drama voorgedaan dat bekend staat als "Wissels Noodkreet", wat zich in 1887 afspeelde. Geen wonder, want in Wissel is altijd wat. Hierover de volgende keer.

F.Zandstra

Belangrijke Stichting

Geheel in de geest van het werk van "Ampt Epe"

is de oprichting van de "Stichting tot behoud van objecten met historische of kunstzinnige waarde in de gemeente Epe".

Deze Stichting heeft ten doel het bevorderen van het behoud van de historische schoonheid van de gemeente Epe en de studie van de plaatselijke geschiedenis. In deze Stichting werken samen: Burgemeester en Wethouders der gemeente Epe, de Oudheidkundige ver.

"Ampt Epe", de Noord-Veluwse Bouwkring, de Aannemerspatroonbonden Epe en Vaassen, de Kon.Ned.Natuurhistorische Ver. afd.Epe-Heerde, V.V.V. Epe en Vaassen, Emster Belang, Oener Belang en de Middenstandsver. Epe en Vaassen. Door deze vele verenigingen bestrijkt de Stichting grote delen van de bevolking, terwijl de vier dorpen van de gemeente vertegenwoordigd zijn. Hierdoor moet het mogelijk zijn velen voor het werk van de Stichting te interesseren en ook financieel medewerking te krijgen. De stichtingsacte werd op 3 sept.1964 getekend en kort daarop kon het bestuur reeds mededelen, dat een voorlopige koopacte was getekend voor de aankoop van een der oudste boerderijen uit de gemeente. Deze boerderij uit 1715 is geheel in stijl gebleven en is representatief voor de boerderijen in deze streek. Zij zal inwendig weer in de oude toestand worden teruggebracht en uitwendig worden gerestaureerd. Het woongedeelte is weer verhuurd, maar de deel en schuur blijven ter beschikking van de Stichting. Deze is van plan hier exposities te houden, maar deze ruimten moeten ook voorlopig dienen voor opslag van de vele goederen, die de Stichting van alle kanten aangeboden krijgt.

In korte tijd werden o.a. ontvangen: enkele boerenwagens, enkele oude ploegen en een oude eg, een grote karnmolen en een karnton, z.g. levensbomen, een oude lijkwagen, een grote verzameling stenen en fossielen, afkomstig uit onze gemeente, een achterschot van een boerenwagen, brandspuiten enz.

Het is vooral voor "Ampt Epe" verheugend, dat deze Stichting tot stand gekomen is en reeds direct zo actief werkt. De vele besprekingen, die er gehouden worden wettigen het vermoeden, dat er spoedig meer mededelingen gedaan kunnen worden.

G.S. van Lohuizen

Monumenten in de gemeente Epe (3)

Monumenten van bouwkundige aard.

Sinds de nieuwe Monumentenwet in werking is getreden en de gemeentebesturen de mogelijkheid biedt om (in geval de gemeente zelf geen monumentenverordening heeft) de daarvoor volgens hun mening in aanmerking komende objecten op een gemeentelijke monumentenlijst te plaatsen (indien deze niet op de Rijksmonumentenlijst zullen komen) heeft de gemeentelijke monumentencommissie bij het gemeentebestuur erg aangedrongen om de door haar ingediende ontwerplijst van monumenten te behandelen en vast te stellen. Door de commissie werd een lijst opgemaakt van alle gebouwen (of onderdelen daarvan) welke volgens haar bescherming verdienen en de moeite van het bewaren voor het nageslacht waard zijn. Hierbij werden ook genoemd een viertal objecten welke reeds voorkomen op de voorlopige Rijkslijst nl. de N.H.Kerk te Epe, de N.H.Kerk te Oene, de Cannenburgh te Vaassen en de toren van de N.H.Kerk te Vaassen.

Aangezien onze gemeente een z.g. landelijke gemeente is, ligt het voor de hand dat de verdere objecten werden gezocht in de landelijke bouwkunst of te wel in de z.g. agrarische sector en dus veelal boerderijen of voormalige boerderijen.

Zonder ook maar iets over een definitieve aanwijzing of vaststelling te willen of te kunnen zeggen, is het toch wel mogelijk om te stellen welke objecten in de aandacht zijn aanbevolen.

Onze leden en belangstellenden doen goed om hun aandacht ook eens over deze dingen te laten gaan opdat misschien nog meerdere objecten onder de aandacht gebracht kunnen worden.

Voor het dorp Epe zijn voor speciale aandacht genoemd de volgende objecten:

1. Een voormalige boerderij, thans ingericht tot eethuis en atelier voor interieurinrichting, op de hoek van de Dellenweg en de Heerderweg.
2. Een voormalige boerderij, thans ingericht voor gedeeltelijke bewoning, aan de Chevalierlaan no.13-15 in de buurtschap Tongeren naast de Chevalierschool. (Taa re)
3. Een boerderij, voormalig bezit van de stichting "het Feitenhof", in de buurtschap Dijkhuizen (Dijkhuizerweg no.29).
4. Het voorhuis (eventueel met achterhuis) van de boerderij Eperweg no. 27.
5. Een kleine boerderij aan de Wisselseweg no. 80.
6. De z.g. Kopermolen in de buurtschap Zuuk.
7. Een boerderij aan de Zuukerweg no.77 (anno 1715) in de buurtschap Zuuk.

(Deze boerderij is onlangs aangekocht door de Stichting tot behoud van monumenten, enz.)

8. Een landarbeiderswoning aan de Vlijtweg no. 31 te Epe. Deze woning is reeds eigendom van de gemeente en het ligt in de bedoeling ook de inrichting weer te maken zoals dit in de vroegste tijd van deze woning moet zijn geweest.
9. Een landarbeiderswoning aan de Wachtelenbergweg no.9. Ook deze woning is thans in eigendom van de gemeente en naar een passende bestemming wordt gezocht.
10. De buitenplaats "Kolthoven" aan de Tongerenseweg.
11. Het verenigingsgebouw "de Gemeentewoning" aan de Stationsstraat te Epe.
12. De buitenplaats "Huize Norel" aan de Heerderweg.
13. De noordelijke gevel met toegangshek aan de Hoofdstraat 110.
14. De zuidelijke gevel van de boerderij Oenerweg 57.
15. De zuidelijke gevel van pand Molenweg 80 (Tongeren).
16. Verder enkele bovenraamvullingen, deurhekken en andere details van bouwwerken, welke nog nader moeten worden uitgezocht.

Voor het dorp Vaassen zijn genoemd:

1. De voormalige watermolen "de Cannenburgh" Dorpsstraat no.12 (bij het kasteel de Cannenburgh, op de plaats waar de voormalige houten watermolen is afgebrand).
2. Woonhuis met voortuin en toegangshek Deventerstraat no. 12.
3. De boerderij op de hoek van de Eekterweg en de Deventerstraat (141).

4. Een boerderij verbouwd tot woning aan de Julianalaan no. 51.
5. Het waterrad van de wasserij aan de Koninginnelaan ('t Kraaiennest).
6. Diverse bovenraamvullingen en ornamenten.

Voor het dorp Oene zijn genoemd:

1. De korenmolen aan de Houtweg.
2. De boerderij "de Middelbeek" aan de Weteringsdijk no. 3.
3. De boerderij "de Voorn" aan de IJsseldijk no.8 (hierin zitten nog 2 kamers met geheel betegelde wanden). De boerderij wordt "de groote Voorn" genoemd.
4. De boerderij "de kleine Voorn" bij de onder 3 genoemde.
5. Het voorhuis van de boerderij Houtweg no.2.
6. Het voorhuis van de boerderij Eperweg no. 14-16.
7. De boerderij Oosteroenerweg no. 26.
8. Diverse bovenraamvullingen en details.

(wordt vervolgd)

K.Meijer

De Ned.Herv.Kerk te Epe

Over het ontstaan van de kerk te Epe is niets bekend. Het eerste jaartal, dat wij i.v.m.de kerk tegenkomen is 1176. In het Privilegienboek van de Kerk te Hattem staat een afschrift uit het Cartularium van deze kerk, van een brief van Goedefridus, Bisschop van Utrecht uit 1176, waarin hij de kerken van Heerde, Hattem en Vorchten, die tot die tijd onder de kerk van Epe ressorteerden, zelfstandigheid geeft, terwijl de kerken van Vaassen en Oene onder Epe blijven. Hieruit mogen wij afleiden, dat de kerk van Epe tot aan 1176

de centrale kerk was van de N.O.Veluwe, van Vaassen tot de IJssel. Daar dit niet in enkele jaren gegroeid kan zijn, moet er dus in Epe al jaren een kerk geweest zijn, waarheen de gelovigen uit de N.O.Veluwe ter kerke gingen, hun doden begroeven en van waaruit de omliggende plaatsen langzamerhand hun kapellen en later hun kerken kregen.

Volgens de "Voorlopige Lijst der Nederlandse Monumenten van Geschiedenis en Kunst" deel IV, Gelderland 1917, dateert het oudste deel van de tegenwoordige kerk, het onderste deel van de toren uit het tweede kwart van de 12e eeuw. Wij kunnen aannemen, dat men rond 1150 begonnen is met het bouwen van de stenen toren, die in latere eeuwen verhoogd is. Daar het ongewoon zou zijn reeds direct een grote stenen toren te bouwen met een bijbehorende kerk, voordat er een kleine kapel geweest is, moeten we wel aannemen, dat er voor 1150 in Epe een, vermoedelijk, houten kerkje of kapel gestaan heeft en vrijwel zeker op de plaats, waar nu de grote kerk staat. Helaas was er tijdens de restauratie van de kerk in 1962 niet voldoende tijd om een grondig onderzoek in te stellen naar mogelijke oude fundamenten. Wel werden er bij enkele graafwerkzaamheden oude fundamenten gevonden, maar deze waren van jongere kerken, waar wij straks op terug komen. Volgens Oostveen in zijn boek *Velua Catholica*, deel I blz. 34 schonk Brunhold tussen 887 en 899 (vermoedelijk in 891 of 892) o.m. in de Mark Vaassen een kerk en een hoeve aan het Benedictijner Klooster Lorsch in Hessen (Duitsland). Mogen wij aannemen, gezien de kerk of kapel te Vaassen en de in 1176 genoemde moederkerk Epe, dat er rond 900 reeds een kerk of kapel in Epe gesticht is?

Alle gegevens hierover ontbreken, maar gezien de kerstening op de Veluwe in de 9e eeuw zullen wij niet ver af zijn van het jaar 900 als tijd van stichting van de eerste kerk in Epe.

Deze kerk zal, zoals de meeste kerken uit die tijd, van hout geweest zijn, het materiaal, dat volop aanwezig was in de bossen rondom het dorp.

Ook de plaats lijkt mij, landschappelijk gezien wel de aangewezen plek, nl. even hoger dan het omringend land, waar het godshuis nog meer opviel.

Aan de tegenwoordige kerk kunnen wij duidelijk onderscheiden, dat de bestaande kerk de derde stenen kerk is. In de eerste plaats vertoont de toren drie bouwfasen, nl. het onderste deel, de eerste twee geledingen, een romaanse bouwstijl uit ongeveer 1150, daarna een verhoging uit 1250 met duidelijke gothische bogen. In deze verhoging is duidelijk te zien, dat hierin galmgaten gezeten hebben, die aan de buitenzijde met tufsteen, maar aan de binnenzijde met baksteen weer zijn dichtgemetseld. En tenslotte de laatste verhoging, bekroond met de spits, uit ongeveer 1400.

Met deze 3 bouwfasen corresponderen 2 "moeten" in de oostelijke torenmuur en de muur tussen schip en koor, waar het dak van de verschillende kerken tegenaan gezeten heeft. De oudste was zichtbaar tijdens de restauratie in 1962 en zit onder het stenen gewelf van de tegenwoordige kerk. De muur moest weer bepleisterd worden, zodat dit nu niet meer te zien is. De hoek, die het dak maakte was duidelijk romaans, het dak liep vrij vlak, in

tegenstelling tot het volgende dak (van de tweede stenen kerk dus) waarvan de aanhechting tegen de toren en koor ook nu nog zichtbaar is boven het gewelf en onder het dak van de tegenwoordige kerk. Uit de bouwfases van de toren en uit de zichtbare aanhechtingen van de daken aan de toren en koor kunnen wij dus komen tot de globale beschrijving van de drie stenen kerken, een romaanse, een vroeg-gothische en de tegenwoordige, die elkaar in ongeveer 300 jaar hebben opgevolgd. En, hoewel deze kerken in geen vergelijk staan tot de grote kerken in de verschillende steden, moeten wij toch verbaasd staan, dat in een klein dorp als Epe, de geringe bevolking het gepresteerd heeft om in die tijd, met hun geringe hulpmiddelen en in hun armoedig bestaan 3 keer een prachtige kerk te bouwen. Want, hoewel de omringende dorpen Vaassen en Oene, alsook de Buurtschappen natuurlijk hun aandeel leverden, deze streek van de Veluwe was in die tijd maar heel schaars bevolkt. Ter vergelijking diene, dat rond 1800 het dorp Epe nog geen 100 huizen telde! en dat was al weer 400 jaar later.

In het nu volgende zal ik trachten een beschrijving te geven van de opeenvolgende kerken. Allereerst dus de in romaanse stijl gebouwde kerk met toren. Deze bouw heeft plaatsgevonden in het midden van de 12e eeuw. De toren heeft een grondvlak van 7.20 x 7.20 m. De hoogte zal ongeveer 15 meter geweest zijn, nl. tot even boven de tweede lijst, die versierd is met ronde romaanse bogen. Het fundament van de toren rust, evenals van de gehele kerk, op een bed van veldkeien. De muren van de toren zijn 1.70 dik en zijn van binnen en van buiten bekleed met

tufsteen en opgevuld met een mengsel van veldkeien, ijzeroer en zand. (Tufsteen of duifsteen is een zachte poreuse steensoort, die uit de omgeving van Bentheim moet zijn aangevoerd. IJzeroer is een ijzer-oxyde, dat in grotere of kleinere stukken veel in de omgeving van Epe wordt gevonden en waaraan de beken hun bruine kleur te danken hebben). De oude kerk, die bij deze lage toren hoort, had een oppervlakte van ongeveer 7 meter breed en 16 meter lang, terwijl de punt van het dak 10 meter hoog was. De muren van deze kerk waren ook van tufsteen en deze stenen zijn vermoedelijk ook gebruikt bij de bouw van de volgende kerken, zodat het zeer waarschijnlijk is, dat de stenen, die nu de kerk van buiten bekleden nog de oude stenen zijn uit de 12e eeuw. Het dak was vrij vlak, de tophoek was ongeveer 105° en liep van ca. 10 meter hoog in de nok, tot ca. 7 meter op de zijmuren. Helaas is over zoldering en bekroning van de toren niets verder te achterhalen.

In het midden van de 13e eeuw is er al weer een grote verbouwing, in vroeg-gothische stijl. De toren wordt 4,5 meter verhoogd, met aan 4 zijden galmgaten. Deze galmgaten waren in het midden afgesloten door Jonische zuiltjes, die nu een verdieping hoger staan in de nu bestaande galm- of bommelgaten. Deze galmgaten in 1350 wijzen er m.i. op, dat er toen al een of meer klokken in de toren zijn aangebracht.

De verhoging van de toren is ook weer uitgevoerd in tufsteen aan de binnen- en buitenkant. Vermoedelijk zal de toren bekroond zijn door een grotere of kleinere spits, maar hiervan is niets meer te vinden.

Van de oude kerk werden het dak en de zijmuren afgebroken, maar de oostelijke muur is blijven staan, zodat de lengte van de kerk, 16 meter, dezelfde bleef. De breedte werd gebracht op ca. 10 meter. De kerk had dus ongeveer de grootte van het thans bestaande schip. De hoogte van het nu zeer spitse dak kwam op ca. 16.50, waarschijnlijk nu met een houten zoldering of houten gewelf.

Vermoedelijk zal er aan deze kerk aan de oostzijde een koor aangebouwd zijn, evenals de romaanse kerk wel een absis of kleine aanbouw voor het altaar gehad zal hebben. Ook hiervan is helaas niets teruggevonden. Vooral ook, omdat er in het bestaande koor nogal eens gegraven is o.a. voor het aanleggen van een grafkelder en in deze eeuw voor de verwarming.

Wij moeten dus met deze zeer schaarse gegevens onze verbeelding aan het werk zetten om deze gotische kerk uit het midden van de 13e eeuw te kunnen voorstellen.

Heeft de eerste, romaanse, kerk 100 jaar dienst gedaan, deze gotische heeft ca. 150 jaar als een sierraad in het kleine dorpje op de Veluwe gestaan, totdat hij te klein was voor de schare gelovigen die zondags hierheen togen voor hun godsdienstoefening, het volgen van de catechismus, door de kinderen, en ook voor het uitwisselen van kerkelijk en vooral wereldlijk nieuws. Al zal dit laatste vermoedelijk meer plaatselijk nieuws geweest zijn.

(wordt vervolgd)

G.S. van Lohuizen

Over het ontstaan van de Wijerd

Dit stukje nog niet zo ver verwijderde geschiedenis zal door de meeste leden van Ampt Epe, die 's zomers zo nu en dan een bad nemen in het zwembad De Wijerd, zeker op prijs gesteld worden.

"De Eper Zwemkom, een voorbeeld"

door W.Ringlever

Heel de Eper zwemkom met al wat er los en vast is, kost ongeveer duizend Hollandsche guldens. 'n Handjevol geld voor iets goeds. 'n Sommetje te klein om er hooge torens en groote springplanken voor te bouwen, vanwaar de duiker-zwemmer z'n snoeksprong of wat voor ander fraais, kan vertoonen. Eenvoud en nog eens eenvoud, degelijke eenvoud, eenvoudige degelijkheid kenmerken de inrichting. Voor nog geen duizend gulden is in een plaats van zeven duizend zielen een zwem- en badinrichting gemaakt, waarom menige plaats van meerdere zielen Epe benijden zou. Bijkans iedere gemeente, gelegen op enigszins hellenden bodem kan 't Eper voorbeeld navolgen. Als er maar een paar menschen wat voor over hebben. Een paar Epenaars, dood-eenvoudige mannen, gevoelden wat in hun gemeente op't gebied van watersport ontbrak en geheel uit eigen initiatief maakten zij een plannetje. In een behoefte zou hun geesteskind stellig voorzien, immers aan liefhebbers van zwemmen en baden bood Epe tot nu toe weinig aantrekkelijks. 't Kanaal van Dieren naar Hatten, een half uur loopen, is slechts voor geoefende zwemmers geschikt en op nog grooteren afstand was voor niet-zwemmers een bekrompen gelegenheid, de badplaats is een wijerd (vergaarplaats van water voor een watermolen). Voor het vrouwelijk geslacht, dat toch zeker evenveel recht

heeft op baden als de zoogenaamde sterkere helpt der menschheid, konden beide plaatsen, onbeschut als ze waren, geheel en d'al niet dienen. De zwemkom zou gevestigd worden op een stuk land naast de Klaarbeek en daaruit zijn water ontvangen. Genoemde beek, een helder stroomende, zooals men er op de Veluwe verscheidene aantreft, geeft boven Epe drijfkracht aan twee wasscherijen. Het te gebruiken water was niet volmaakt, doch zeker meer geschikt voor 't doel dan wat men in de meeste groote steden gebruikt. Den Leidschen professor Dr. Mac Gillavry werd advies gevraagd. Half Maart van dit jaar kwam zijn antwoord: men kon voorlopig gerust voortgaan met het uitwerken der plannen en intusschen aan een bekend onderzoeker van water opdragen enkele monsters uit de beek te analyseren en deze monsters trekken: één stroomopwaarts van de laatste waschinrichting, één op de plaats waar de zwemkom moest komen, en twee tusschen de beide inrichtingen (één onmiddellijk beneden de wasscherij en één enkele honderden meters lager). Chemisch onderzoek is in dit geval voldoende, meende de hoogleeraar, omdat het als maat voor alle eventuele verontreiniging kan dienen. Het scheikundig onderzoek toonde geheele afwezigheid van ammoniak in de vier monsters en gaf Prof. Mac Gillavry aanleiding te verklaren "dat er geen enkel bezwaar bestond om de zwem- en badplaats te vestigen twee K.M. beneden de wasscherij en evenmin in het gebruik maken der inrichting voor het doel, waartoe ze in het leven werd geroepen."

Hoe het werk voltooid werd, daarvan geeft de bijgevoegde foto-afdruk een tamelijk duidelijk beeld. Het geheel is een vierhoek, waarvan men op de afbeelding drie zijden ziet. Aan 't hoofd ontdekt men enkele zwemmers, die

aanstalten maken om te water te gaan of om te vertrekken. Dicht bij de plaats, waar zij staan, aan de linkerzij, kan men de houten uitmonding van een duiker waarnemen. Het water uit de Klaarbeek wordt door een stuw, dien men naar gelang van den waterstand hooger en lager kan stellen, naar dezen duiker gekeerd. Te begrijpen valt dat als nu aan 't benedeneind een even groote duiker is, het water met kracht door 't bassin wordt gedreven. Verversching van water, voor vele overdekte zwemplaatsen in de steden zoo kostbaar, geschiedt hier geheel gratis en daarbij geregeld en overvloedig. Het stuk land, dat tot bodem en plaats voor de wallen van de inrichting dient, is zoo ver uitgegraven, dat de eigenlijke zwemkom in 't ondiepe gedeelte 1 M. en in 't daarvan door 'n hekje afgescheiden diepe, 1.40 M. diep is. De lengte van 't groote (diepe) bassin is 14 M., van 't kleine 6; de breedte van beide is 10. Er zijn -gelijk men ziet- zes kleedkamertjes, een bewaarplaats voor badgoed en handdoeken en een zitje voor den badmeester. Verder zijn er -zooals men niet ziet, doch wel op gezag zal willen aannemen-behoorlijke retirades. Het bassin, dat aan de oppervlakte van 't water nog 3 M. langer en evenveel breeder is dan op den bodem, is omringd door een aarden wal van 1 M. en daarop staat een heining van 1.50 M. Menschelijkerwijze is bij deze simpele inrichting aan alles gedacht wat haar tot een geschikte kon stempelen, tot een voorbeeld voor die plaatsen, waar de snelvlietende beek den bewoners nog niet op dezelfde gedachte als de Epenaars deed komen.

Reeds in 't eerste jaar heeft de Eper zwemkom ruim 70 abonnés (waaronder 15 vrouwelijke). Bij 'n abonnementsprijs van f 2.50 is de onderneming nu in staat rente te geven. Zeker is dat iets, waarover de personen, die aan den opzet den stoot gaven, zich verheugen, doch zij betreuren het dat het zoo-genaamde "volk", de arbeiders en andere minder bezittenden, die 's Zaterdagavond van de "volksbaden" gebruik kunnen maken (voor één dubbeltje mag men er zich dan met zeep reinigen, anders is zeep verboden), nog zoo weinig gebruik maakt van de inrichting. Maar zoo was 't bij de oprichting der volksbadhuizen in de groote steden ook. Dat is immers langzamerhand beter geworden? Mochten inwoners van enkele - liefst van vele - kleinere gemeenten in streken met hellenden bodem door dit opstelletje er toe gebracht worden in de plaats hunner inwoning iets dergelijks op touw te zetten, dan was 't doel bij 't schrijven ervan beoogd, bereikt.

— — — — —
 Zijn de inlichtingen, hierboven gegeven, onvoldoende, men wende zich tot Dr. Loeff te Epe, of tot den boekhandelaar J. L. Scholten, aldaar, wien de lezers en ik naast vele gegevens het kiekje van den zwemkom te danken hebben. De cliché werd vervaardigd naar een foto van den heer Scholten.

Uit: Eigen Haard 1901 (p. 596-597)

(De foto, hier bedoeld heeft (zij het kleiner) ook gestaan in "De Gids voor Epe" van 1905, geschreven door Burg. Sweerts de Landas).

Als nieuwe leden traden toe:

Dersinger-Nakken mevr. Kievitsweg 21
 Wapenveld tel.05206-2336
 Leeuwen A.van Goudse Rijweg 49 Boskoop
 Putten J.van Markt 19 Epe tel.2214
 Putten-Groothedde T.van idem
 Putten W.van idem
 Ree Dr. A.P.v.d. Orionweg 123 Haarlem
 Rietveld E. Korte Blekersweg 35 Epe
 tel. 2981
 Rietveld Mevr. idem
 Soest W.van Fasantstraat 8 Wapenveld
 Steenks Rozenhof 43 Epe
 Stork P. p/a Heerderweg 9 Epe
 V.V.V. "Epes Bloei" Hoofdstraat 43 Epe
 tel. 2696
 Veninga A.J. Ankerstraat 41 Epe
 Witkamp Mej.M. Norelholtweg 5 Epe

Overleden:

Roest A.v.d. Dellenweg 16 Epe

Als lid bedankten:

Groeneboom T. Pelzerpark 60 Epe
 Groeneboom Mevr. idem
 Vrieling Kapelstraat 43 Epe
 Zimmerman Dorpsstraat 6 Heerde

Adreswijzingen:

Meerten W.van Ankerstraat 88 Epe
 Paasman A.N. Marisstraat 32 Zandvoort

Inhoud

	blz.
Nieuwjaarswens namens de redactie	2
Bestuursmutatie	3
Bijschrift bij de fotocopie	3
Enkele aanvullende aantekeningen over de bierbrouwerijen in Epe	4
Klaegliedt op 't benauwde jaar 1648	5
Buurtschappen en Marken (vervolg)	6
Belangrijke stichting	10
Monumenten in de gemeente Epe	11
De Ned.Herv.Kerk te Epe	14
Over het ontstaan van de Wijerd	20
Ledenmutaties	24

INDEX

1	Introduction
2	Chapter I
3	Chapter II
4	Chapter III
5	Chapter IV
6	Chapter V
7	Chapter VI
8	Chapter VII
9	Chapter VIII
10	Chapter IX
11	Chapter X
12	Chapter XI
13	Chapter XII
14	Chapter XIII
15	Chapter XIV
16	Chapter XV
17	Chapter XVI
18	Chapter XVII
19	Chapter XVIII
20	Chapter XIX
21	Chapter XX
22	Chapter XXI
23	Chapter XXII
24	Chapter XXIII
25	Chapter XXIV
26	Chapter XXV
27	Chapter XXVI
28	Chapter XXVII
29	Chapter XXVIII
30	Chapter XXIX
31	Chapter XXX
32	Chapter XXXI
33	Chapter XXXII
34	Chapter XXXIII
35	Chapter XXXIV
36	Chapter XXXV
37	Chapter XXXVI
38	Chapter XXXVII
39	Chapter XXXVIII
40	Chapter XXXIX
41	Chapter XL
42	Chapter XLI
43	Chapter XLII
44	Chapter XLIII
45	Chapter XLIV
46	Chapter XLV
47	Chapter XLVI
48	Chapter XLVII
49	Chapter XLVIII
50	Chapter XLIX
51	Chapter L
52	Chapter LI
53	Chapter LII
54	Chapter LIII
55	Chapter LIV
56	Chapter LV
57	Chapter LVI
58	Chapter LVII
59	Chapter LVIII
60	Chapter LIX
61	Chapter LX
62	Chapter LXI
63	Chapter LXII
64	Chapter LXIII
65	Chapter LXIV
66	Chapter LXV
67	Chapter LXVI
68	Chapter LXVII
69	Chapter LXVIII
70	Chapter LXIX
71	Chapter LXX
72	Chapter LXXI
73	Chapter LXXII
74	Chapter LXXIII
75	Chapter LXXIV
76	Chapter LXXV
77	Chapter LXXVI
78	Chapter LXXVII
79	Chapter LXXVIII
80	Chapter LXXIX
81	Chapter LXXX
82	Chapter LXXXI
83	Chapter LXXXII
84	Chapter LXXXIII
85	Chapter LXXXIV
86	Chapter LXXXV
87	Chapter LXXXVI
88	Chapter LXXXVII
89	Chapter LXXXVIII
90	Chapter LXXXIX
91	Chapter LXXXX
92	Chapter LXXXXI
93	Chapter LXXXXII
94	Chapter LXXXXIII
95	Chapter LXXXXIV
96	Chapter LXXXXV
97	Chapter LXXXXVI
98	Chapter LXXXXVII
99	Chapter LXXXXVIII
100	Chapter LXXXXIX
101	Chapter LXXXXX